

"Znanstvene" informacije u predatorskim časopisima : prijetnja napretku znanosti

Hebrang Grgić, Ivana; Romić, Kristina

Source / Izvornik: **Slobodan pristup informacijama : 18. okrugli stol : Knjižnice i alternativna (druga) istina : zbornik radova, 2018, 45 - 58**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:203:285237>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Nacionalna i sveučilišna
knjižnica u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

[National and University Library in Zagreb Repository](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

„ZNANSTVENE“ INFORMACIJE U PREDATORSKIM ČASOPISIMA: PRIJETNJA NAPRETKU ZNANOSTI

Ivana Hebrang Grgić

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ihgrgic@ffzg.hr

Kristina Romić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
kristina.romic11@gmail.com

Sažetak

Razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija utječe (i) na objavljivanje znanstvenih informacija. Model je otvorenoga pristupa znanstvenim informacijama općeprihvaćen u globalnoj znanstvenoj zajednici, jer su dokazane njegove brojne prednosti, poput veće vidljivosti i utjecaja. Kako bi se pokrili troškovi objavljivanja, razvijaju se i alternativni načini financiranja objavljivanja znanstvenih informacija, primjerice naplata troškova autorima. Međutim, javljaju se izdavači i časopisi koji upravo model otvorenoga pristupa i naplatu autorima iskorištavaju za vlastitu zaradu, ne kontrolirajući kvalitetu informacija koje objavljuju. Izdavači i časopisi koji objavljuju znanstvene radove koji nisu prošli postupak recenzije nazivaju se predatorskim časopisima (engl. *predatory publishers*) ili časopisima upitne kvalitete te im je jedini cilj zarada. Predatorski izdavači obećavaju brzu recenziju i objavljivanje znanstvenog rada, na svojim internetskim stranicama često imaju navedena lažna uredništva, nerijetko šalju individualizirane elektroničke poruke kojima autore pozivaju na objavljivanje radova ili im nude uredništvo za njihove časopise. Informacije objavljene u takvim časopisima nisu provjerene kvalitete – postoji mogućnost da su pogrešne pa se na njima ne smiju temeljiti daljnja istraživanja kako se ne bi ugrozio napredak znanosti. Broj predatorskih časopisa dramatično raste tijekom posljednjih desetak godina. Za prepoznavanje je takvih časopisa nužan visoki stupanj informacijske pismenosti, a važnu bi ulogu u edukaciji trebale imati knjižnice pri znanstvenim i visokoškolskim ustanovama. U radu će se prikazati pregled dosadašnjih istraživanja te će se dati primjeri predatorskih časopisa.

Cljučne riječi: znanstvena komunikacija, predatorski časopisi, otvoreni pristup, informacijska pismenost, recenzija

Uvod

Osnovni je cilj znanstvene komunikacije diseminacija znanstvenih informacija provjerene kvalitete kako bi se informacije učinile brže dostupnima, zaštitilo intelektualno vlasništvo znanstvenika (autora) te unaprijedilo ljudsko znanje. Iako se pojam dijeljenja informacija odnosi na sve faze znanstvene komunikacije, najčešće se ostvaruje putem završne publikacije. Najzastupljenija je i najprihvaćenija vrsta publikacija u znanosti recenzirani znanstveni časopis. U drugoj polovici 20. stoljeća izdavanje znanstvenih časopisa na svjetskoj razini prelazi u ruke komercijalnih izdavača. Razvoj je znanosti, sve veći broj znanstvenika i časopisa, komercijalizacija izdavaštva, dovela do povećanja cijena pretplata na časopise, a time i do smanjivanja dostupnosti znanstvenih informacija. Poslovni model većine izdavača znanstvenih časopisa temelji se na preuzimanju tekstova od autora (koji za to ne dobivaju novčanu naknadu), na osiguravanju recenzijskog postupka putem besplatnih usluga znanstvene zajednice te na višekratnoj naplati pristupa recenziranom radu znanstvenoj zajednici koja ga je proizvela.¹ Glavni je doprinos komercijalnog izdavača osiguravanje sloga i prijeloma, tiskanje i distribucija tiskanoga primjerka časopisa, održavanje mrežnih stranica časopisa, tehnička pomoć pri recenziji te pregovaranje i licenciranje pristupa digitalnoj inačici časopisa. Zbog krize dostupnosti znanstvenih informacija koja je doživjela vrhunac krajem 1980-ih godina, brojni kvalitetni radovi ostaju nedostupni velikome broju znanstvenika (to jest onima čije ustanove ne mogu platiti pretplate). Razvoj je novih tehnologija otvorio mogućnost objavljivanja u elektroničkome obliku stvorivši temelj za pokretanje otvorenoga pristupa znanstvenim informacijama (engl. *Open Access*, OA). Ideja je otvorenoga pristupa učiniti znanstvene informacije provjerene kvalitete dostupnima bez ikakvih ograničenja, u elektroničkom obliku (putem otvoreno dostupnih repozitorija ili časopisa). Kada se govori o sadržaju koji je u otvorenom pristupu podrazumijeva se digitalan i besplatan sadržaj koji je slobodan od većine ograničenja vezanih uz autorska prava i licencije te je dostupan svakome tko ima pristup internetu.² Uklanjanjem ograničenja znanstvene informacije postaju dostupnije i vidljivije, a znanstvena produktivnost brža i bogatija. Pokret otvorenog pristupa definiran je prvi put u Budimpeštanskoj inicijativi početkom 2002. godine.³

Pojavom su otvorenoga pristupa znanstvenim informacijama izdavači tražili nove poslovne modele. Jedan je od njih naplaćivanje objavljivanja radova od autora ili ustanova u kojima su znanstvenici zaposleni (engl. *Article processing charges*, APC). Poslovni modeli časopisa, osim onih koji prihode isključivo temelje na pretplatama i onih koji ih temelje isključivo na naplati od autora, uključuje i druge načine ostvarivanja prihoda. Hibridni model pruža autorima mogućnost odabira žele li da im radovi budu

¹ Stojanovski, Jadranka. (R)evolucija znanstvenih časopisa. // Hrvatski znanstveni časopisi : iskustva, gledišta, mogućnosti. Ur. Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Školska knjiga, 2015. Str. 57.

² Suber, Peter. *Open Access*. Cambridge, Mass. ; London : The MIT Press, cop., 2012. Str. 4.

³ Budimpeštanska inicijativa o otvorenom pristupu (2002). Budapest Open Access Initiative. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>

dostupni putem pretplate ili pak žele platiti za mogućnost otvorenoga pristupa. Svi su ti modeli prihvatljivi ako časopisi pritom provode kontrolu kvalitete radova koje objavljuju. Međutim, model naplate od autora zloupotrebljavaju predatorski izdavači (engl. *predatory publishers*) koji objavljuju predatorske časopise (engl. *predatory journals*). Riječ je o časopisima koji zbog materijalne koristi prihvaćaju sve radove bez provjere kvalitete i objavljuju ih u otvorenome pristupu.

Karakteristike izdavača i časopisa upitne kvalitete

Brojne su prednosti otvorenoga pristupa. U svojim publikacijama znanstvenici mogu uvelike povećati vidljivost rezultata svojih istraživanja, a time i osobni ugled, osigurati lakšu diseminaciju radova te jednostavno pronalaženje i čitanje, steći uvid u rad stručnjaka istih ili srodnih znanstvenih područja te znatno lakše ostvariti suradnju. Otvoreni pristup nadilazi tradicionalne financijske prepreke i omogućuje neograničeni, jednaki pristup znanstvenim informacijama ljudima diljem svijeta. Sveučilišta i istraživački instituti otvorenim pristupom osiguravaju bolju vidljivost, učinkovitost i ugled ustanove. Otvoreni pristup također pridonosi misiji, viziji i vrijednostima ustanove u smislu poticanja otvorenosti, slobode govora i slobode pristupa informacijama. Zajednicu se potiče na suradnju razmjenom znanstvenih informacija, osigurava se razumijevanje javnosti o znanstvenim aktivnostima i dostignućima, a reduciraju se troškovi za plaćanje pristupa informacijama.⁴ Pojavljuju se i neke loše strane primjene takvoga modela objavljivanja – model je naplate od autora generirao mnoge predatorske izdavače – izdavače koji stavljaju zaradu ispred kvalitete radova. Tri su osnovne karakteristike takvih izdavača, i samo se oni izdavači koji imaju sve tri karakteristike mogu smatrati izdavačima upitne kvalitete: objavljuju u otvorenome pristupu, upotrebljavaju model naplate od autora i ne kontroliraju kvalitetu radova koje objavljuju, tj. ne provode recenziju.⁵ Prema tome, sam otvoreni pristup i/ili model naplate autorima nisu upitni ako se provodi kontrola kvalitete (recenzija). Za razliku od kvalitetnih i uglednih izdavača, izdavači upitne kvalitete prihvaćaju radove bez recenzije ili uz nedostatnu recenziju, postotak je prihvaćanja radova velik – najčešće prihvaćaju sve pristigle radove kako bi i zarada bila veća.

Predatorski časopisi ugrožavaju znanost, znanstvenike i učinkovitu znanstvenu komunikaciju, a znatno štete ugledu kvalitetnih znanstvenih časopisa u otvorenome pristupu. Predatorski izdavači ponekad djeluju izuzetno profesionalno pa ih je teško razlikovati od drugih izdavača.⁶ Karakteristike su tradicionalnih, otvoreno dostupnih i predatorskih časopisa prikazane u Tablici 1.

⁴ Stojanovski, Jadranka. Nav. dj., str. 61.

⁵ Hebrang Grgić, Ivana. Časopisi i znanstvena komunikacija. Zagreb : Ljevak, 2016. Str. 278.

⁶ Clemons, Mark, et al. Predatory invitations from journals : more than just a nuisance? // *The oncologist* 22, 2(2017), 236. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://theoncologist.alphamedpress.org/content/22/2/236.full>

Tablica 1. Karakteristike tradicionalnih, otvoreno dostupnih i predatorskih časopisa

Prema: Masten, Yondell B; Alyce S. Ashcraft. The dark side of dissemination : traditional and open access versus predatory journals. // Nursing education perspectives 37, 5(2016). DOI: 10.1097/01.NEP.0000000000000064

<i>Karakteristike časopisa</i>	<i>Tradicionalni časopisi</i>	<i>Otvoreno dostupni časopisi</i>	<i>Predatorski časopisi</i>
<i>Proces prihvaćanja rada za objavljivanje</i>	Vrijeme je trajanja recenzije više tjedana do mjeseci; vrijeme koje je potrebno prihvaćenom radu za objavu može trajati i do nekoliko godina	Vrijeme je trajanja recenzije više tjedana; vrijeme koje je potrebno prihvaćenom radu za objavu je više tjedana ili mjeseci, rijetko i duže	Velika stopa prihvaćanja radova; brzo prihvaćanje radova (ponekad za nekoliko dana) i brza objava radova (najčešće nekoliko dana ili tjedana nakon zaprimanja rada)
<i>Arhiviranje</i>	Pristup elektroničkoj bazi putem pretplate ili kupnje, ili pohrana tiskanih primjerala u knjižnicama	Arhiviranje na mrežnim stranicama časopisa i u otvoreno dostupnim repozitorijima	Najčešće nema (arhiva je brojeva dostupna na stranicama časopisa, ali ne osigurava se dugotrajna dostupnost).
<i>Troškovi naplate od autora</i>	Nema naplate troškova od autora (osim u izuzetnim slučajevima); trošak plaća korisnik putem pretplate ili kupnje	Primjenjuju se razni modeli financiranja bez naplate pretplate, a najčešći je naplata troškova od autora (prosječni trošak naplate od autora u časopisima koji se nalaze u DOAJ-u: 904 USD po članku)	Iskorištavanje modela naplate troškova od autora – iznosi koje autor treba uplatiti često nisu previsoki (oko 100 USD)
<i>Urednički odbor</i>	Ugledni znanstvenici	Ugledni znanstvenici	Izmišljene osobe, neafirmirani znanstvenici, ili ugledni znanstvenici čiji se podaci koriste bez odobrenja, ili ugledni znanstvenici koji su prevarom pristali na sudjelovanje
<i>Autorsko pravo</i>	Potpisuju se ugovori ili se na drugi način regulira autorsko pravo. Izdavač zadržava pravo komercijalne upotrebe.	Zadržavanje autorskoga prava ili prenošenje autorskoga prava izdavaču (dio ili u cijelosti)	Zaobilaženje procesa – najčešće autor ne potpisuje nikakav ugovor niti na drugi način regulira svoja prava.
<i>Indeksiranje</i>	U uglednim bazama	U uglednim bazama	U izmišljenim i/ili neselektivnim bazama
<i>Recenzija</i>	Najčešće tradicionalna recenzija (jednostruko ili dvostruko anonimna)	Tradicionalna i/ili otvorena recenzija	Nema recenzije ili je izmišljen podatak o postojanju recenzije
<i>Dostupnost</i>	Putem pretplate ili kupnje	Otvoreno dostupni	Otvoreno dostupni

„Crni“ i „bijeli“ popisi otvoreno dostupnih časopisa

Kako bi znanstvena zajednica mogla lakše razlikovati predatorske od ostalih znanstvenih časopisa izrađuju se popisi – „crni“ popisi popisuju predatorske (loše) časopise, a „bijeli“ popisi popisuju časopise u otvorenome pristupu čija kvaliteta nije upitna. Knjižničar Jeffrey Beall prvi je uočio potrebu popisivanja izdavača i časopisa upitne kvalitete. Nazvao ih je predatorskim časopisima i predatorskim izdavačima te je 2011. godine počeo objavljivati „crni“ popis, takozvani *Beallov popis*. U početku je donosio samo popise predatorskih časopisa i izdavača, a s vremenom su dodana još dva dijela – popis lažnih metričkih pokazatelja i popis otetih časopisa.⁷ Prije nego što je stavio izdavača ili časopis na popis, Beall je koristio kriterije vrjednovanja koje je razvrstao u četiri velike kategorije: urednik i uredništvo, politika poslovanja, podatci o časopisu te ostalo.⁸ Neki su od kriterija koji prema Beallu ukazuju da je izdavač ili časopis predatorski: ne postoji podatak o uredniku ili uredničkom odboru, ne mogu se identificirati osobe koje se navode kao urednici i članovi uredničkih odbora, urednički odbor nema dovoljno članova, članovi su uredničkog odbora pretežno iz jedne države ili ustanove, ne postoje podaci o kontaktu, adresa je izdavača izmišljena, naziv je izdavača sličan nazivu drugog uglednog izdavača, postoje pravopisne i/ili gramatičke pogreške na mrežnim stranicama, ističe se brza recenzija, naplata od autora nije transparentna, časopis pokriva preširoko područje, naziv časopisa ne odgovara području koje pokriva ...

Popis upitnih metrijskih sustava obuhvaća metrijske pokazatelje koji nisu dovoljno transparentni, ne objašnjavaju ili nejasno objašnjavaju način izračuna pokazatelja i ne stavljaju ih u širi kontekst pa zbog toga ne jamče kvalitetu. Često takvi metrijski sustavi koriste nazive slične nazivima uglednih metrijskih pokazatelja. Svrha lažnih pokazatelja je uvjeriti znanstvenike da objave radove u časopisima upitne kvalitete.⁹

Četvrti popis otetih časopisa bilježi slučajeve krađe identiteta uglednih časopisa. Osobe koje se bave računalnim kriminalom pronalaze ugledne časopise (često one koji nemaju mrežne stranice) i otvaraju mrežne stranice na kojima navode podatke o časopisu čiji identitet krađu (naslov, mjesto izdavanja, članove uredništva, sadržaje prošlih brojeva...). Autori, misleći da komuniciraju s pravim uredništvom uglednog časopisa, šalju svoje radove i uplate očekujući da će im radovi biti objavljeni, ali radovi se nikada ne objave u časopisima u kojima su ih autori očekivali jer

⁷ Beall, Jeffrey. Best practices for scholarly authors in the age of predatory journals. // *The annals of The Royal College of Surgeons of England* 98, 2(2016), 77–79. DOI:10.1308/rcsann.2016.0056

⁸ *Criteria for determining predatory open access publishing*. 3rd ed. 2015. [citirano: 2018-07-20]. Dostupno na: <https://beallist.weebly.com/uploads/3/0/9/5/30958339/criteria-2015.pdf>

⁹ Dadkhah, Mehdi; Glenn Borchardt. Guidelines for selecting journals that avoid fraudulent practices in scholarly publishing. // *Iranian journal of management studies* 9, 3(2016), 534. [citirano: 2018-07-20]. Dostupno na: <https://search.proquest.com/openview/5deff92a4dde0098d542d21a71ca7cfd/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=746333>

pravo uredništvo niti ne zna za njih, već se objave na stranicama lažnih časopisa.¹⁰ Radovi objavljeni bez prethodne recenzije mogu kompromitirati znanost.¹¹ Čak i visoko kvalitetni radovi, ako su objavljeni u predatorskim ili otetim časopisima, smatraju se manje vjerodostojnima jer takvi časopisi nemaju upravo ono što je bitno za napredak znanosti – razvijeni i kontrolirani sustav provjere kvalitete.¹² Osim toga, potencijalni doprinosi radova objavljeni u takvim časopisima su limitirani, jer časopisi nisu indeksirani u bazama koje kontroliraju kvalitetu časopisa koje uvrštavaju.¹³ Beallov popis prihvaćen je kao vrijedan alat za identificiranje predatorskih časopisa.^{14,15} Međutim, postoje i kritike pristupa koji vrjednovanje temelje na „crnom“ popisu. Kritike idu od toga da je popis usmjeren općenito protiv otvorenog pristupa, da je potpuno besmislen, da popisuje i neke časopise koji su loše kvalitete, ali nisu predatorski (tj. ne zarađuju na naplatama autora), a istovremeno da ne uključuje neke ugledne časopise i izdavače koji zarađuju na pretplatama ne provodeći dosljedno recenziju.¹⁶ Neki smatraju da se Beall više oslanja na analizu elektroničkih stranica izdavača nego na detaljnu raspravu s izdavačima, što može dovesti do preuranjenih i netočnih zaključaka.¹⁷ Osim toga, u svojim kriterijima Beall stavlja u nepovoljan položaj slabije razvijene i siromašnije zemlje. Primjerice, Beallovi kriteriji uključuju upotrebljavanje elektroničkih adresa na besplatnim poslužiteljima, što nužno ne znači da izdavači objavljuju loše časopise. Ipak, bez obzira na kritike, Beallov popis nepobitno je koristan alat za znanstvenike diljem svijeta, koji pomaže u prepoznavanju časopisa upitne kvalitete.¹⁸ U siječnju 2017. godine Beall je ugasio svoju mrežnu stranicu i više ne nadopunjuje popise.

¹⁰ Hebrang Grgić, Ivana. Nav.dj., str. 283.

¹¹ Clark, Alexander M.; David R. Thompson. Five (bad) reasons to publish your research in predatory journals. // *Journal of advanced nursing* 73, 11(2017), 2501. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jan.13090>

¹² Omobowale, Ayokunle Olumuyiwa et al. Peripheral scholarship and the context of foreign paid publishing in Nigeria. // *Current sociology* 62, 5(2014), 678. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <http://citeserx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1031.7391&rep=rep1&type=pdf>

¹³ Clemons, Mark, et al. Nav.dj., str. 236.

¹⁴ Berger, Monica; Jill Cirasella. Beyond Beall's list : better understanding predatory publishers. // *College & research libraries news* 76, 3(2015), 133. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/9277/10342>

¹⁵ Butler, Declan. The dark side of publishing. // *Nature* 495(2013), 433. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: https://www.nature.com/polopoly_fs/1.12666!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/495433a.pdf?origin=ppub

¹⁶ Crawford, Walt. Ethics and access 1 : the sad case of Jeffrey Beall. // *Cites & insights* 14, 4(2014), 3. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://citesandinsights.info/civ14i4.pdf>

¹⁷ Butler, Declan. Nav. dj., str. 433.

¹⁸ Misra, Durga Prasanna et al. Publishing in black and white : the relevance of listing of scientific journals. // *Rheumatology international* 37, 11(2017), 1776. DOI: 10.1007/s00296-017-3830-2

Upravo zbog Beallovih kritičara sve važniju ulogu imaju i „bijeli“ popisi koji popisuju izdavače i/ili časopise u otvorenome pristupu koji imaju dobru uredničku praksu. Takav je popis baza Directory of Open Access Journals (DOAJ). Cilj je DOAJ-a sveobuhvatnost i pokrivenost svih otvoreno dostupnih časopisa koji nisu etički sumnjivi (bilo da otvoreni pristup upotrebljavaju za zaradu bez kontrole kvalitete ili da se sumnja na neki drugi oblik kršenja etičkih načela poput plagiranja). U početku je baza popisivala sve otvoreno dostupne časopise, ali upravo su zbog pojave predatorskih časopisa 2015. godine uveli strože kriterije za uvrštavanje. Stoga danas baza obuhvaća samo one časopise koji su prošli dodatnu provjeru i zadovoljili kriterije za uvrštavanje. Međutim, DOAJ nije sveobuhvatan popis svih legitimnih časopisa u otvorenome pristupu već samo onih čija su uredništva odlučila prijaviti svoj časopis za uvrštavanje u bazu. Časopisi koji se ne nalaze u DOAJ-u ne bi se trebali smatrati nelegitimnim ili predatorskima (može se raditi o časopisu koji nije tražio uključivanje u DOAJ ili nema dovoljno sredstava za zadovoljavanje nekih od uvjeta). Iako je komercijalna baza, Web of Science (*WoS*) i njihov Journal Citation Reports (*JCR*), može poslužiti kao svojevrsni „bijeli“ popis. *JCR* je postao kvantitativno pomagalo za rangiranje, vrednovanje, kategoriziranje i komparaciju časopisa koji sadrži statističke podatke o ukupnom broju citata koje je pojedini časopis dobio, broj članaka koji su objavljeni u tom časopisu, kao i čitav niz drugih bibliometrijskih parametara o časopisima.¹⁹ Treba spomenuti i novi indeks iz Web of Science Core Collection, Emerging Sources Citation Index, koji u kriterijima za uključivanje spominje i poštivanje etičkih normi koje podrazumijevaju da časopis nije predatorski. Takva je baza, iako nije svima dostupna, još jedan „bijeli“ popis koji može pomoći otkrivanju časopisa koji su provjerene kvalitete.²⁰ SCImago Journal & Country Rank je platforma koja rangira časopise i zemlje prema podacima iz baze Scopus, a može pomoći u odabiru časopisa.²¹ Udrugu Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) osnovali su izdavači u otvorenome pristupu koji nisu predatorski i želji da se ograde od bilo kakvih neetičkih postupaka predatorskih izdavača. Udruga se zalaže za ispravno postupanje pri objavljivanju u otvorenome pristupu te je objavila kodeks kojim daje osnovne smjernice i principe objavljivanja kvalitetnih i provjerenih znanstvenih informacija. Prema kodeksu udruge, članovi ne smiju provoditi aktivnosti koje bi nanijele loš ugled objavljivanju u otvorenome pristupu; podatci o izdavaču moraju biti jasno vidljivi na mrežnim stranicama; članci moraju proći proces recenzije; svi postupci i pravila vezani uz recenziju moraju biti jasno objašnjeni na mrežnim stranicama izdavača; časopisi moraju imati urednički odbor sastavljen od uglednih stručnjaka iz područja koje časopis pokriva; sva novčana potraživanja u procesu objavljivanja moraju biti jasno objašnjena i potencijalni autori moraju ih moći lako pronaći; upute autorima moraju biti jasne i vidljive na mrežnoj stranici, a svi

¹⁹ Isto, str. 1775.

²⁰ Clarivate Analytics. Journal selection process. [citirano: 2018-07-30]. Dostupno na: <https://clarivate.com/essays/journal-selection-process/>

²¹ SCImago Journal & Country Rank. [citirano: 2018-07-30]. Dostupno na: <http://www.scimagojr.com>

nečestiti postupci moraju se prijaviti vijeću udruge.²² Razvijaju se i novi popisi i pristupi pa je u lipnju 2017. godine pokrenuta Cabellova lista – baza podataka kojoj se pristupa putem pretplate, a koja sadrži popis predatorskih časopisa s detaljnim podatcima o neetičnoj praksi časopisa. Ova je Cabellova lista „crni“ popis – sadrži 9300 časopisa te taj broj i dalje raste.²³ Mjesečno se otprilike se dodaje oko 800 – 1000 časopisa. Cilj ovog „crnog“ popisa je osigurati objektivan i transparentan alat za identificiranje predatorske prakse u otvorenom pristupu korištenjem ostalih „crnih“ i „bijelih“ popisa.²⁴ Časopisi se vrjednuju prema tome nalaze li se na Beallovu popisu, u bazi DOAJ i jesu li izdavači uključeni u udruhu OASAP-a. Nakon toga se vrjednuju prema 65 kriterija. Postoji i Cabellov „bijeli“ popis, koji sadrži više od 11 000 časopisa.

Indikatori kvalitete otvoreno dostupnih časopisa

Budući da postojeći popisi ne pružaju potpunu sigurnost u određivanju statusa određenoga časopisa, na znanstvenicima je da sami, koristeći vještine informacijske pismenosti, procjenjuju kvalitetu časopisa koje koriste. Krajem 2015. godine koordinacijom je brojnih uglednih baza, udruga i izdavača (DOAJ, ISSN, BioMed Central...) pokrenut potencijalno koristan alat *Think.Check.Submit* (TCS) kojemu je cilj pomoći znanstvenicima kao autorima znanstvenih informacija pri odabiru časopisa u koji će poslati svoj rad. Pitanja na koja bi znanstvenici trebali odgovoriti pozitivno kako bi bili sigurni da su odabrali ispravan časopis jesu:

Poznajete li vi ili vaše kolege časopis? Jeste li čitali članke iz toga časopisa? Je li lako pronaći najnovije objavljene članke?

Možete li lako identificirati i kontaktirati izdavača?

Je li u časopisu jasno istaknut način provođenja recenzije?

Indeksiraju li se članci iz časopisa u bazama kojima se inače koristite?

Je li je jasno istaknuto što se naplaćuje?

Jesu li vam poznati članovi uredničkog odbora?

Je li izdavač član uglednih udruga i inicijativa (npr. COPE, DOAJ, OASPA)?²⁵

Pri pronalaženju kvalitetnih časopisa, mogu pomoći i pozitivni i negativni indikatori kvalitete.²⁶ Kvalitetni će časopisi imati pozitivne indikatore kao što su definirani cilj i svrha časopisa, urednik i uredništvo koji su osobe s reputacijom u svojem području, jasno vidljiva informacija o procesu naplate, istaknuti identifikatori (DOI, ISSN), nakladnik

²² Open Access Scholarly Publishers Association. Code of conduct. [citirano: 2018-07-30]. Dostupno na: <https://oaspa.org/membership/code-of-conduct/>

²³ Cabello Scholarly Analytics. [citirano: 2018-08-2]. Dostupno na: <https://www2.cabells.com/get-quote>

²⁴ Bisaccio, Michael. The white list the black list : facilitating responsible research. // Global Focus: The EFMD Business Magazine 12, 2(2018), 61.

²⁵ Think.Check.Submit. [citirano: 2018-08-2]. Dostupno na: <http://thinkchecksubmit.org>

²⁶ Beaubien, Sarah; Max Eckard. Addressing faculty publishing concerns with open access journal quality indicators. // Journal of librarianship and scholarly communication 2, 2(2014), eP1133. DOI: <http://doi.org/10.7710/2162-3309.1133>

je član OASPA-e, časopis se nalazi u DOAJ-u... Negativni su indikatori koji upućuju na časopise upitne kvalitete: poteškoće u pronalasku nakladnikove internetske stranice ili nepotpune informacije o izdavaču, nejasan cilj i svrha časopisa, preširoka znanstvena područja koje pokriva časopis, nepostojanje podataka o recenziji ili autorskom pravu.

U Tablici 2. prikazan je sažetak ključnih točaka i preporuka vezanih uz predatorske časopise i izdavače.

Tablica 2. Ključne točke i preporuke vezane uz predatorske časopise / izdavače

Prema: McCann, Terence V.; Meg Polacsek. False gold : safely navigating open access publishing to avoid predatory publishers and journals. // Journal of advanced nursing 74, 4(2018), 813. [citirano: 2018-08-3]. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jan.13483>

<i>PREDATORSKI ČASOPISI / IZDAVAČI</i>	<i>POS LJEDICE</i>	<i>ODGOVORNOST AUTORA</i>	<i>ODGOVORNOST INSTITUCIJA</i>
- neetička znanstvena praksa	- predatorski su časopisi/izdavači negativno utjecali na ugled otvorenoga pristupa	- steći vještine potrebne za prepoznavanja predatorskih časopisa	- davanje prednosti kvalitete nad kvantitetom u akademskome napredovanju
- slanje generičkih zahtjeva autorima za objavljivanje u časopisu	- korištenje neprovjerenih informacija objavljenih u predatorskim časopisima predstavlja prijetnju znanosti	- biti svjestan posljedica objavljivanja u predatorskim časopisima	- edukacija znanstvenika o rizicima objavljivanja u predatorskim časopisima
- nedostatak recenzije i uredničke kontrole kvalitete	- objavljivanje neprovjerenih informacija (koje mogu biti loše, lažne i netočne)	- treba biti sumnjičav prema brznoj recenziji i kratkom roku objavljivanja	- izrada ili preporuka smjernica za prepoznavanje predatorskih časopisa/izdavača
- radovi objavljeni u predatorskim časopisima nisu indeksirani u uglednim bazama podataka	- radovi imaju ograničenu vidljivost	- provjera metrijskih pokazatelja koje časopis navodi na svojim mrežnim stranicama	- preporuke prihvatljivih metrijskih pokazatelja
- objavljivanje je u predatorskim časopisima češće u zemljama koje u akademskome napredovanju favoriziraju međunarodne publikacije	- veći broj radova znanstvenika iz takvih zemalja u predatorskim časopisima	- obaviti analizu i provjeru prije objavljivanja u časopisima	- prilagoditi pravila akademskoga napredovanja kako bi se isključilo poticanje objavljivanja u predatorskim časopisima

Primjer je usluge u kojoj sami znanstvenici vrjednuju časopise baza Quality Open Access Market (QOAM). Ocjenjivanje časopisa nije moguće bez prijave punim imenom i nazivom institucije, a ocjenjivač mora odgovoriti na pitanja i ocijeniti ocjenom od 1 do 5 neke aspekte poslovanja (na primjer transparentnost recenzije, upravljanje časopisom, zadovoljstvo cijenom objavljivanja ...). U bazi se uz naziv svakoga časopisa objavljuje prosječna ocjena, a za svaki su časopis dostupni i pojedinačni odgovori ocjenjivača. Ovisno o kombinaciji odgovora časopisima se dodjeljuju četiri boje (zeleno označava „jake“ časopise, žuta malo slabije, plava daje izdavaču mogućnost poboljšanja, crvena označava časopise koje autori trebaju izbjegavati).²⁷

Primjeri predatorskih časopisa i izdavača

Predatorski časopisi organizacijom informacija na svojim mrežnim stranicama i dizajnom nastoje imitirati legitimne časopise. Nekima to dobro uspijeva, ali predatorske časopise uglavnom pokreću osobe koje nisu znanstvenici i ne znaju bitne elemente znanstvene komunikacije, uređivanja časopisa pa čak niti gramatiku i pravopis. Zbog toga ih je često lako otkriti već i površnom analizom sadržaja na mrežnim stranicama. Na primjerima će se prikazati što je upitno i na što treba obratiti pozornost pri utvrđivanju predatorskih časopisa.

Jedan je primjer časopis *American based research journal* (<http://www.abrj.org/home/>). Prvo je neobičan sam naslov časopisa. Previše je općenit (*research journal*) i ne govori ništa o području koje časopis pokriva. Potražimo li na stranici časopisa opis, otkrit ćemo da pokriva niz različitih područja (uz napomenu da nije ograničen samo na ta područja) – ekonomiju, marketing, medicinske znanosti, prirodne znanosti, umjetnost, modni dizajn, društvene znanosti ... Tvrdnja iz naslova da časopis ima sjedište u Americi nije točna, jer u podacima o kontaktu stoji adresa u Engleskoj (u kojoj su nazivi ulice i grada pisani malim početnim slovima!). Pogledamo li podatke o uredniku i članovima uredništva, ponovno nailazimo na neobičnosti. Na stranici stoji gramatički upitan tekst koji u prijevodu glasi: „Imamo veliki tim „članova uredničkog odbora“ koji se sastoji od doktora znanosti i profesora s vrhunskih američkih sveučilišta.“ Potom slijedi popis dvadesetak imena iz kojega se vidi da članovi uredništva nisu samo iz SAD-a – većina ih je iz drugih država poput Francuske, Indije, Sudana, Engleske ... Podatak je o glavnom i odgovornom uredniku nepotpun, a glasi: „Dr. Merry Jeans, Editor in Chief, USA“. Ne postoji podatak o ustanovi niti poveznica na mrežnu stranicu na kojoj bi se moglo doznati nešto više o glavnom uredniku. Čak ne postoji niti elektronička adresa za kontakt. Upišemo li ime navodnog urednika u internetski pretraživač, ponudit će se niz stranica koje se bave modom i trapericama (engl. *jeans*), a nijedna koja bi se odnosila na navodnog urednika i znanstvenika. Moguće je, naravno, da

²⁷ Quality Open Access Market. Journal score card. [citirano: 2018-08-6]. Dostupno na: <https://www.qoam.eu/journals>

takav znanstvenik zaista postoji i da je još neafirmiran, ali malo je vjerojatno da bi časopis i izdavač odabrao za glavnog urednika osobu koja je potpuno neprepoznatljiva znanstvenoj zajednici. Pogledamo li popis ostalih članova uredničkog odbora, uz neka se imena navode ustanove, ali bez poveznica. Posjetimo li sami stranice tih ustanova, ne pronalazimo imena navedenih članova uredništva ili pronalazimo osobe s istim prezimenom, ali različitim imenom. Imena su nekih „članova“ uredništva pisana malim početnim slovom (na primjer Prof. John Cherry), za neke su navedena samo prezimena (na primjer Dr. Hudson), a česte su i druge pogriješke (na primjer neodvajanje zareza razmakom prije sljedeće riječi).

Kod procjene časopisa svakako treba obratiti pozornost na metrijske pokazatelje. Brojni predatorski časopisi koriste općepoznatu kraticu IF (Impact Factor) i zavaravaju čitatelje i potencijalne autore koji ne shvaćaju da nije riječ o faktoru utjecaja koji donosi ugledna baza Jorunal Citation Reports već se zapravo radi o izmišljenim pokazateljima. Primjer su izmišljeni pokazatelji Universal Impact Factor i Global Impact Factor.²⁸ Zanimljiv je i SPARC Impact Factor koji, osim engleskog izraza za faktor utjecaja, koristi i kraticu ugledne organizacije SPARC koja promovira otvoreni pristup i otvoreno obrazovanje. Časopis *Journal of international environmental application & science* (<http://www.jieas.com/index.html>) navodi da ima Global Impact Factor 0,876; *International journal of luminescence and applications* (<http://ijlindia.org/>) ima Cosmo Impact Factor 3,805; *American journal of ethnomedicine* (<http://www.imedpub.com/ethnomedicine>) ima PSI Impact Factor 0,239. Neki časopisi navode da su indeksirani u uglednim bazama iako to nije istina. Primjerice, časopis *The journal of academic social science studies* (<https://www.jasstudies.com/Defaultx.aspx?SID=14>) navodi da je u bazi DOAJ, što nije točno.

Predatorski časopisi i izdavači često šalju elektroničke poruke u kojima pozivaju autore da šalju svoje radove. Neki autore nastoje privući brzinom objavljivanja – primjerice, izdavač IOSR Journals (<http://www.iosrjournals.org/>) obavijest o prihvaćanju rada šalje pet dana nakon primitka rada što je očito prekratko vrijeme za provođenje recenzije. Drugi se osobno obraćaju autorima spominjući njihove ranije radove koji su navodno zanimljivi uredništvu pa mole autore da pošalju radove slične tematike.

Kao što se vidi iz navedenih primjera i bez ulaženja u analizu uređivanja i sadržaja na razini članaka, često je moguće zamijetiti neispravnosti i nedosljednosti kod predatorskih časopisa. Ipak, ima i onih koji su pažljiviji i vješto imitiraju legitimne časopise pa je potrebna detaljnija provjera.

²⁸ Jalalian, Mehrdad. The story of fake impact factor companies and how we detected them. // *Electronic physician* 7, 2(2015), 1069–1072. [citirano: 2018-08-19]. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4477767/>

Zaključak

Uz brojne je prednosti koje donosi otvoreni pristup došlo i do pojave nekih loših strana primjene takvoga modela objavljivanja. Kao ni sam otvoreni pristup, model naplate od autora nije upitan, ali su ga počeli iskorištavati izdavači koji stavljaju zaradu ispred kvalitete radova. Takvi se izdavači nazivaju predatorskim izdavačima. Predatorski časopisi ugrožavaju znanost, znanstvenike i učinkovitu znanstvenu komunikaciju, a znatno štete ugledu kvalitetnih znanstvenih časopisa u otvorenome pristupu. Predatorski izdavači ponekad izgledaju ozbiljno i teško ih je razlikovati od drugih izdavača. Zbog toga znanstvenici moraju biti na oprezu i kao autori i kao korisnici znanstvenih informacija. Moraju biti svjesni da objavljivanjem u predatorskim časopisima mogu rušiti svoj profesionalni ugled, ugled ustanove u kojoj rade te integritet istraživanja. Ako se citiraju radovi iz predatorskih časopisa, autori se mogu naći pod sumnjom u kredibilitet svojeg rada i istraživanja. Da bi se izbjegle takve situacije, znanstvenici trebaju razviti vještine informacijske pismenosti povezane s pretraživanjem, vrjednovanjem i korištenjem informacija objavljenih u otvorenome pristupu da bi mogli prepoznati predatorske časopise i izdavače. Karakteristike se kvalitetnih znanstvenih časopisa u otvorenome pristupu ne razlikuju od karakteristika tradicionalnih časopisa, a uključuju arhiviranje/dugotrajnu dostupnost, ugledne članove uredništava, indeksiranje u uglednim bazama i kvalitetan i transparentan recenzijski postupak. Karakteristike časopisa upitne kvalitete ne prate navedene standarde. Znanstvenici moraju znati vrjednovati znanstvene časopise i na temelju ispravne analize odlučiti koje će časopise koristiti i u kojima će objavljivati svoje radove. Uloga je knjižnice i knjižničara važna u edukaciji znanstvenika kroz programe informacijske pismenosti za korisnike. Knjižničari trebaju pomoći znanstvenicima u prepoznavanju časopisa upitne kvalitete te ih educirati da ne postanu žrtve ovakog oblika računalnoga kriminala.

LITERATURA

- Beall, Jeffrey. Best practices for scholarly authors in the age of predatory. // *The annals of The Royal College of Surgeons of England* 98, 2(2016), 77-79. DOI:10.1308/rcsann.2016.0056
- Beaubien, Sarah; Max Eckard. Addressing faculty publishing concerns with open access journal quality indicators. // *Journal of librarianship and scholarly communication* 2, 2(2014), eP1133. DOI: <http://doi.org/10.7710/2162-3309.1133>
- Berger, Monica; Jill Cirasella. Beyond Beall's list : better understanding predatory publishers. // *College & research libraries news* 76, 3(2015), 132-135. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/9277/10342>
- Bisaccio Michael. The white list the black list : facilitating responsible research. // *Global Focus : The EFMD business magazine* 12, 2(2018), 60-63.
- Björk, Bo-Christer; David Solomon. Pricing principles used by scholarly open access publishers. // *Learned publishing* 25, 2(2012), 132-137. doi:10.1087/20120207
- Budapest Open Access Initiative = Budimpeštanska inicijativa o otvorenom pristupu. 2010. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>

- Butler, Declan. The dark side of publishing. // *Nature* 495(2013), 433-435. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: https://www.nature.com/polopoly_fs/1.12666!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/495433a.pdf?origin=ppub
- Cabbels Scholarly Analytics. [citirano: 2018-08-2]. Dostupno na: <https://www2.cabells.com/get-quote>
- Clarivate Analytics. Journal selection process. [citirano: 2018-07-30]. Dostupno na: <https://clarivate.com/essays/journal-selection-process/>
- Clark, Alexander M.; David R. Thompson. Five (bad) reasons to publish your research in predatory journals. // *Journal of advanced nursing* 73, 11(2017), 2499–2501. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jan.13090>
- Clemons, Mark; Miguel de Costa e Silva; Anil Abraham Joy; Kelly D. Cobey; Sasha Mozzarello; Carol Stober; Brian Hutton. Predatory invitations from journals : more than just a nuisance? // *The oncologist* 22, 2(2017), 236–240. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://theoncologist.alpha-medpress.org/content/22/2/236.full>
- Crawford, Walt. Ethics and access 1 : the sad case of Jeffrey Beall. // *Cites & insights* 14, 4(2014): 1–14. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <https://citesandinsights.info/civ14i4.pdf>
- Criteria for determining predatory open access publishing. 3rd ed. 2015. [citirano: 2018-07-20]. Dostupno na: <https://beallist.weebly.com/uploads/3/0/9/5/30958339/criteria-2015.pdf>
- Dadkhah, Mehdi; Glenn Borchardt. Guidelines for selecting journals that avoid fraudulent practices in scholarly publishing. // *Iranian journal of management studies* 9, 3(2016), 529–538. [citirano: 2018-07-20]. Dostupno na: <https://search.proquest.com/openview/5deff92a4dde0098d542d21a71ca7cfd/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=746333>
- Hebrang Grgić, Ivana. Časopisi i znanstvena komunikacija. Zagreb : Ljevak, 2016.
- Jalalian, Mehrdad. The story of fake impact factor companies and how we detected them. // *Electronic physician* 7, 2(2015), 1069–1072. [citirano: 2018-08-19]. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4477767/>
- Masten, Yondell B; Alyce S. Ashcraft. The dark side of dissemination : traditional and open access versus predatory journals. // *Nursing education perspectives* 37, 5(2016). DOI: 10.1097/01.NEP.0000000000000064
- McCann, Terence V.; Meg Polacsek. False gold : safely navigating open access publishing to avoid predatory publishers and journals. // *Journal of advanced nursing* 74, 4(2018): 809–817. [citirano: 2018-08-3]. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jan.13483>
- Misra, Durga Prasanna; Vinod Ravindan; Anupam Wakhlu; Aman Sharma; Vikas Agarwal; Vir Singh Negi. Publishing in black and white : the relevance of listing of scientific journals. // *Rheumatology international* 37, 11(2017), 1773–1778. DOI: 10.1007/s00296-017-3830-2
- Omobowale, Ayokunle Olumuyiwa; Olayinka Akanle; Adebusuyi Isaac Adeniran; Kamorudeen Adegboyega. Peripheral scholarship and the context of foreign paid publishing in Nigeria. // *Current sociology* 62, 5(2014), 666–684. [citirano: 2018-07-26]. Dostupno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1031.7391&rep=rep1&type=pdf>
- Open Access Scholarly Publishers Association. Code of conduct. [citirano: 2018-07-30]. Dostupno na: <https://oaspa.org/membership/code-of-conduct/>

Quality Open Access Market. Journal score card. [citirano: 2018-08-6]. Dostupno na: <https://www.qoam.eu/journals>

SCImago Journal & Country Rank. [citirano: 2018-07-30]. Dostupno na: <http://www.scimagojr.com>

Stojanovski, Jadranka. (R)evolucija znanstvenih časopisa. // Hrvatski znanstveni časopisi : iskustva, gledišta, mogućnosti. Ur. Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Školska knjiga, 2015.

Suber, Peter. Open Access. Cambridge, Mass. ; London : The MIT Press, cop., 2012.

Think.Check.Submit. [citirano: 2018-08-2]. Dostupno na: <http://thinkchecksubmit.org>

„SCIENTIFIC“ INFORMATION IN PREDATORY JOURNALS: THREAT TO PROGRESS OF SCIENCE

Summary

The development of information and communication technologies affects the dissemination of scientific information. The model of open access to scientific information is generally accepted in the global scientific community because its many advantages, such as greater visibility and impact, have been proven. In order to cover the cost of publishing, alternative ways of financing the publication of scientific information are being developed. However, some publishers and journals use open access model and article processing charges without controlling the quality of information they publish. Those publishers and journals are called predatory or questionable. Predatory publishers promise a quick peer review and fast publication, they often have fake lists of editorial boards on their websites, they often send individualized electronic messages to authors offering them to publish their papers to be editors of the journals. Papers published in such journals are not peer-reviewed – there is a possibility that the results and conclusions are wrong and no further research can be based on them. The number of predatory journals has grown dramatically over the last 10 years. Detection of those journals requires a high level of information literacy. Important role in education should have libraries at scientific and higher education institutions. This paper will present an overview of previous research and will give examples of predatory journals.

Keywords: *scientific communication, predatory journals, open access, information literacy, peer review*